

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Chr. Larsen-Bjerre : Skove og plantager i Bov sogn 1967

H. V. Gregersen : Frederik Fischer om sit virke

Otto Petersen : Dansk dreng i Flensborgs tyske gymnasium

Chr. Stenz : Folketingsvalget i Nordslesvig 23. 1. 1968

Sagt og skrevet . Boganmeldelse

Landbrug på Haderslev Amts Museum

FEBRUAR

2 · 1968

44. ÅRGANG

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

der udsendes af *Historisk Samfund for Sønderjylland* som selvstændig publikation, koster årlig 22.50 kr. incl. MOMS og gratis tilsendt. Abonnement og enkeltnumre (2.00 kroner stykket plus MOMS og porto, særnumre beregnes der dog en højere pris for) kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, tlf. (046) 2 46 83 eller på redaktionens adresse, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, tlf. (045) 2 17 37. Prøvenumre tilsendes gratis på anmodning.

Gammel granskov i Bommerlund før stormene i 1967.

(Padborg foto)

Skove og plantager i Bov sogn 1967

Skovfoged Chr. Larsen-Bjerre, Ryttergabshus, fortæller om skovbruget i Bov sogn, om skovens historie og drift, om faunaen og om de vanskeligheder, der blev beredt forstfolkene, da stormene i februar og oktober 1967 væltede flere træer i Danmark, end der normalt fældes i løbet af et år.

Som overskriften viser, findes der både skove og plantager i det udstrakte Bov sogn, og det siger egentlig lidt om sognets geologiske forhold med både morænelandskaber og hedesletter.

Disse geologiske forhold i det store sogn sætter også deres præg på skovdriften, idet sognets løvskove for største partens vedkommende hører til på morænen i sognets østlige del med de bedre jordboniteter, medens plantagerne findes på hedesletten i sognets vestlige og arealmæssigt langt største del.

Det er hovedsageligt langs Flensborg fjord, løvskovene findes, men allerede vest for hovedvej 10, lidt nord for Kruså Korsvej træffer vi den første plantage, nemlig Kiskelund, og det vil faktisk sige, at vi her få kilometer fra fjorden befinder os på hedesletten. Længere mod vest har vi den meget større Bommerlund plantage, nu næsten ved nyplantninger sammenhængende med Kiskelund. Mod sydvest toner Frøslev plantage og de med den sammenhængende skovarealer frem.

Efterhånden som de ældste bevoksninger i sognets to store plantager, Frøslev og Bommerlund, til dels er borthuggede, og arealerne genplantede, kan

1968-2

man vel godt kalde dem skove, men rent strukturmæssigt vil plantagepræget vedblivende være fremherskende med nåletræer som altovervejende beplantning. I det følgende vil benævnelsen »skov« blive brugt om både løvskove og de gamle plantager fra før og umiddelbart efter århundredskiftet. Plantagebetegnelsen vil udelukkende blive benyttet om de yngre plantninger fra lige før 2. verdenskrig og om de mange juletræskulturer fra tiden herefter og frem til i dag. Mon ikke dette nogenlunde er i tråd med daglig praksis, hvor man jo hører ordet skov brugt i flæng, når talen drejer sig om sognets store træklædte områder?

Af Bov sogns samlede areal på 97 km² eller 9700 ha udgjorde den skovklædte og tilplantede del omkring nytår 1967 ca. 2700 ha eller næsten 28%. Det er meget i forhold til det øvrige land, idet skovprocenten for landet som helhed er ca. 10. Til sammenligning nævnes, at i rigets skovfattigste amt, Tønder amt, er det tilsvarende tal ca. 6%, medens modpolen, Bornholms amt, når helt op på et gennemsnitstal for bevokset areal på ca. 20%.

Den danske stat tegner sig som ejer af langt den største del af sognets skove, nemlig 1570 ha, hovedsageligt nåleskov. Frøslev skov på 828 ha, Bommerlund skov på 663 ha, Kiskelund skov på 55 ha samt Kruså skov og Kollund Skovholm på 20 ha. Endvidere ejer staten et mindre stykke ved Kollund Østerskov på 4 ha.

Resten af skovene er i privat eje med undtagelse af mindre arealer, der ejes dels af Bov kommune og dels af Bov menighedsråd. Af de største skal nævnes blandt andet Bossens skov på 206 ha og Bechmanns skov på 78 ha. Begge skove er nåleskove, anlagt umiddelbart efter århundredskiftet og således nu stærkt på vej mod 2. generation ligesom statens store nåleskove. Plantningsselskabet Sønderjyllands plantage ved Fårhus er plantet i årene umiddelbart før 2. verdenskrig og er på 105 ha.

Disse tre skove er sammenhængende med Frøslev statsskov og danner et efter danske forhold betragteligt samlet skovområde og er ubetinget Sønderjyllands største skov.

Endvidere findes Nr. Smedeby plantage samt en mængde i de senere år tilplantede parceller af højst forskellig størrelse på diverse ejeres mindst rentable jorder. Af større tilplantninger i denne kategori bør fremhæves menighedsrådets tilplantning fra årene 1956–60 af ca. 20 ha præstegårdsjord ved Oksevejen syd for Bommerlund statsskov samt en privat tilplantning af en ejendom på Kiskelund Mark på ca. 35 ha. Desuden må nævnes, at en del af gårdene i Frøslev har skovparceller på omkring 3 ha i Frøslev Sand plantet lige efter år 1900. Man sporer her en virkning af »Heidekulturverein«, en tysk organisation i lighed med Hedeselskabet.

Det er sandsynligt, at der kan regnes med nogen tilplantning af yderligere arealer i tiden fremover, selv om der næppe foreløbig vil blive tale om større ændring af sognets samlede skovprocent.

Parti fra »Gendarmstien« i Kruså skov, 1967.

(Padborg foto)

Løvskovene i sognets østlige del langs Flensborg fjord dækker gamle skov-egne, da det har været vanskeligt at dyrke det fra fjorden stærkt stigende og i øvrigt kuperede terræn som landbrugsjord. I arealhenseende er skovene her af ringe størrelse i forhold til nåleskovsområderne længere vestpå i sognet.

Flensborg by ejer her Kollund skov på 75 ha, og denne smukke løvskov tjener i stigende grad publikumsmæssige hensyn, hvilket dog udmærket for- enes med økonomisk drift af skoven. En smuk spadseresti fører naturelskere fra grænseovergangsstedet i Kruså gennem denne skov til Kollund. Tidligere brugtes stien af gendarmene under deres patruljering langs grænsen, og navnet Gendarmstien høres endnu.

Enhver må indrømme, at der i løvskovene langs Flensborg fjord findes betydelige skønhedsværdier, og at skovene her hører til sognets æstetiske perler.

Størst interesse vækker imidlertid de store, gamle tilplantninger, Frøslev og Bommerlund, der jo udgør en væsentlig del af sognets areal. For Frøslevs vedkommende begyndte man den første kultivering med træbevoksning i 1873.

Om disse store skoves tilblivelse oplyser Gråsten skovdistrikts driftsplan, at de tidligere hørte til de preussiske statsskove.

Samme kilde nævner, at Frøslev skov er anlagt på hede – og flyvesands- arealet »Frøslev Sand«, der tilhørte bønderne i Frøslev i fællesskab indtil

1854-55. I disse år blev arealet opmålt og fordelt, men fåregræsningen bibeholdtes som fællesskab med en fælles hyrde. I sommertiden benyttedes »Frøslev Sand« til græsning for køerne. Enkelte marker vides dog at have været dyrket med rug og undertiden spergel.

Den preussiske »Förstfiskus« (statsskovbrug) købte i 1873 ialt 614 ha af dette areal på en fælles kontrakt med de 27 private ejere samt Frøslev kommune for 24 Thaler pr. tønde land (sønderjydske tønde land = $\frac{1}{2}$ ha). Arealet henlagdes i administrativ henseende under »Oberförsterei Glücksburg«, senere under »Oberförsterei Flensburg«, og tilplantning efter forudgående planlægning blev straks begyndt.

Når det preussiske statsskovvæsen kunne erhverve og tilplante dette areal tillige med andre af lignende størrelse (Bommerlund blandt andet), til hvilket betydelige midler krævedes, selv efter datidens forhold, hænger det sammen med, at bevillinger til formålet stilledes til rådighed af den krigsskadeserstatning, som Frankrig måtte udrede til Tyskland efter krigen i 1870-71.

Forud for tilplantningen er der foretaget en gennemgribende planlægning med inddeling af arealet i passende driftsenheder adskilt fra hinanden med utilplantede linier, spor, det vil sige smalle skovveje og arealer til senere brug for vejanlæg. De gamle trafiklinier, der som sandspor allerede fandtes på dette vildsomme terræn, blev dog bibeholdt, og med navnene bevaret ind i nutiden (Tungsandvej, Porskærvej m. fl.). Driftsenhederne (afdelingerne), afmærkedes med tilhuggede, firkantede granitsten, der stadig ses i Frøslev og Bommerlund, selv om de ikke indgår direkte i det danske system for afmærkning.

En jordbundsbehandling har også fundet sted, inden plantearbejdet er begyndt. Hvor der var mulighed for det, på de flade og mere jævne lokaliteter, pløjedes dette for største part uberørte terræn. En til dette formål konstrueret plov med et plovlegeme anbragt på hver sin side af en svær længdeaksel kunne vende en fure på ca. en meter i bredden og firs centimeter i dybden. Ploven, hvorpå en styrmand havde sæde, var et meget stort og tungt redskab. Den blev ved hjælp af svære kæder og to lokomobiler trukket hen over arealet, der skulle pløjes. Et lokomobil stod ved hver ende af jordstykket og halede skiftevis den mægtige plov til sig. Systemet med et plovlegeme på hver side af akslen gjorde, at man ikke behøvede at vende det tunge redskab, når ploven var halet ind. Man drejede akslen en omgang, og når det andet lokomobil begyndte sin indhaling, pløjedes en tilsvarende fure med det plovskær, der nu vendte ned. Dette kaldtes »damppløjning«.

Efter den tids forhold var det god jordbehandling, dyb nok til at få alen brudt, men smuk pløjning var det ikke. Nogen efterplanering før plantningen har været nødvendig, idet der fandtes store huller, hvor ploven af en eller anden grund var hoppet af furen, og mange steder stod denne ligefrem

på kant. Selv husker jeg et areal, som jeg så i 1937 i Kragelund mose, henligge i »damppløjet« stand, næsten ufremkommeligt. Man forstår godt, hvor vanskeligt hele dette arbejde har været med datidens redskaber.

Den dominerende træart ved tilplantningen var rødgran, og efter den tids skik plantedes der rækker af bjergfyr imellem granerne for at hæmme lyngvæksten og på den måde hjælpe granplanterne frem, da bjergfyren ikke lader sig kvæle af hedevegetation. Spredt mellem granerne plantedes tillige en del skovfyr. Østrigsk fyr findes også indblandet på visse lokaliteter. Af disse fyrretræer bevares i dag så mange som muligt. De pynter i deres ensomhed, de styrker de nye kulturer, hvorover de vokser, og da de kan opnå en alder på henimod et par hundrede år, kan de stå en generation endnu.

Af de ældste plantninger har vi i dag ingen tilbage. I vinteren 1966 faldt den sidste, beliggende umiddelbart nordvest for Gendarmhuset i Frøslev, for motorsaven. Dette farvel var ikke uden en vis sentimentalitet, men naturligvis forstligt velbegrunderet. Rødgrans maksimumsalder er henved hundrede år, men så høj omdriftsalder er fra et forstmæssigt synspunkt ikke ønskeligt. På vore lokaliteter er 65-75 år passende, da træets tykkelse og rumfang på ca. 1 m³ ved denne alder som regel betinger en savværksmæssig lettere behandling. De gamle granbevoksninger her, som huskes og kendes af alle i Frøslev, fik altså lov at blive betydeligt ældre end økonomisk ønskeligt, men de var også særdeles smukke. Granerne var høje og ranke, nogle omkring 36-37 meter og en enkelt med så imponerende et vedmasseindhold som 5,43 m³. Disse plantninger indgik da også i Dansk Skovforenings oversigt over kårede bevoksninger; det er bevoksninger, som kvalitetsmæssigt er egnede til frøhøst. Afkom fra disse smukke træer er sikret og plantet flere steder i landet.

I 1894 købtes yderligere 86 ha af lodsejere, som ikke før havde villet sælge. Det var lodder, der lå spredte i de tidligere købte 614 ha, og arealet bragtes herved op på 700 ha. Yderligere køb fandt ikke sted inden genforeningen i 1920.

Frøslev Polde (15,10 ha), hvor Frøslevlejren (nu Padborglejren) rejstes i 1944, erhvervedes i 1924 af gårdejer Carsten Gregersen i Frøslev for 1350 kr. Gregersen havde kort forinden købt arealet af en tysk ejer netop med henblik på at overdrage området til den danske stat. Gråsten skovdistrikt fredede poldene administrativt, men alligevel byggedes her under besættelsen Frøslevlejren.

»Hübsch's Plantage« beliggende sydvest for Kådnermarksvejen (vejen fra Frøslev til lejren) med et areal på ca. 80 ha købtes i 1926, og alle disse områder plus et par efter sidste krig tilskødede (bl. a. Porskær krat) udgør den nuværende Frøslev skovpart.

Om Bommerlund skov hedder det fra samme kilde, at den er anlagt på

den store, flade hedeslette mellem Gejlå og Bov. Meiers kort fra 1652 benævner arealet »Kitzeheide«. Oksevejen eller Hærvejen går her midt gennem skoven i retning nord-syd. På samme kort kalder Meier vejen »Via Regia«, hvilket kan oversættes som Kongens Vej.

På østsiden af vejen nord for skovløberstedet og omtrent hundrede meter fra Gejlåen lå Bommerlund kro. Her blev den bekendte Bommerlunder snaps fremstillet på et brænderi i forbindelse med kroen. I samme kro fremlagdes 8. april planen vedrørende træfningen ved Bov den 9. april 1848 af den danske overkommando for afdelingscheferne. Der knytter sig altså anden historisk interesse til stedet end lige netop Bommerlundersnapsen og fortællingen om dens oprindelse, selv om dette sidste vel nok er mest alment kendt.

På stedet, hvor brænderiet lå, opstilledes på 200 års dagen i 1960 en mindesten for oprettelsen.

Til Bommerlund kro hørte 600 tdr. land, mest uopdyrket hede. Dette areal solgtes i 1881 for 41.000 mark ligesom arealet i Frøslev til den preussiske Förstfiskus, og kroens bygninger betingedes nedbrudte inden oktober 1884. Området lå hovedsageligt øst for Oksevejen, men var adskilt fra denne ved en smal stribe på 7 ha. Denne stribe erhvervedes i 1891.

I 1901 skete ved salgsoverdragelser fra forskellige ejere i Stoltelund, Bommerlund, Egvad og Frydendal en forøgelse af arealet med 350 ha, der sammen med de før nævnte arealer udgør den nuværende Bommerlund skov. Også her begyndte man straks tilplantningen efter nogenlunde samme principper som omtalt under Frøslev skov. Rødgran var ligeledes den alt dominerende træart.

Som tidligere nævnt hørte disse preussiske statsskove i administrativ henseende til Oberförsterei Flensburg. Ved genforeningen i 1920 oprettedes i Sønderjylland fire statsskovdistrikter, nemlig Haderslev, Lindet, Åbenrå og Sønderborg skovdistrikter. Statsskovene i Bov sogn henlagdes først under Sønderborg, senere under Åbenrå skovdistrikt. Imidlertid oprettedes ved særlig lov i 1922 Gråsten skovdistrikt, og statsskovene her i sognet knyttes nu administrativt til dette. Skovrideren fik sæde i Gråsten, og nu blev det nyoprettede distrikt på ialt 2828 ha det største af de sønderjydske statsskovdistrikter, idet de hertugelige skove i Gråsten samt skovene ved Sønderhav, Hønssnap og Kelstrup ligeledes kom under distriktet.

Frøslev og Bommerlund samt statens øvrige skove i sognet med undtagelse af et mindre stykke ved Kollund Østerskov, der hører under Kelstrup skovpart, udgjorde et område betegnet Frøslev-Bommerlund skovpart med skovfogedboligen Ryttergabshus, bygget i 1926, beliggende i Fårhus. 1. november 1952 deltes denne skovpart i to med hver sin skovfoged. Frøslev skov og Porskær Krat udgør nu med ca. 830 ha Frøslev skovpart og stadig med Ryttergabshus som skovfogedbolig.

Økse, skovsav og motorsav. Den sidste, som man første gang prøvede i Frøslev mose i 1958, er den moderne tekniks gave til skovarbejderen. Når økse og sav er i brug på billedet, er det nok mere til ære for fotografen end fordi man ville illustrere en arbejdsituation fra det daglige liv i skoven.

Bommerlund skov, dele af Kiskelund skov, Kruså skov og Kollund Skovholm udgør Bommerlund skovpart med ca. 735 ha. I 1964 byggedes skovfogedboligen Roglehus, beliggende i skovens sydlige udkant. Det er en rødstensbygning, der pynter i skovbrynet.

Denne deling betingedes af den stadig stigende hugst, idet høstens tid nu simpelthen nærmede sig for disse store, ensaldrede skoves vedkommende. I bogen om Bov sogn fra 1939 angives den årlige hugst på den daværende Frøslev-Bommerlund skovpart til 7000 m³. I foråret 1967 er den planmæssige hugst på begge skovparter ca. 20.000 m³ årligt efter gældende driftsplan, altså næsten tre gange så stor. Der er ikke tale om rovdrift på skoven, en påstand, der af og til er hørt lokalt, men en naturlig og fornuftig høst af afgrøden.

At denne høst medfører store ændringer i skovene for tiden, undgår ingen, der færdes her, at bemærke. Store lysninger, hvor før tætte bevoksninger var enerådende, bliver hyppigere og hyppigere. Den gamle skov falder for skovarbejdernes motorsav, og det går stærkt. Hvor før øksens slag hørtes mod træet, og den store skovsavs herlige sang angav handlingsforløbet, vel nok ofte overromantiseret, høres nu en djævelsk larm. Det er den nye tid, støjalderen, der har nået vore før så stille skove. Motorsaven, dette vidunderredskab, for sådan må det betragtes set fra skovhuggerens side, indførtes i skovene her i efteråret 1958 og fortrængte de gamle håndredskaber i løbet af ganske få år. Den bringer sin mand en ordentlig dagløn for et rimeligt

slid og medvirker til, at den krogede ryg, skovarbejderen ofte tidligere fik i tilgift til en god indtjening med økse og skovsav, skulle forsvinde. Det vil ingen savne.

Vilkårene har altså ændret sig, og den snes mænd, der i dag beskæftiges i sognets skove, er alle undergivet ændringen, som også har været nødvendige, for at skovene kunne fastholde en dygtig arbejderstab, netop i en tid hvor andre arbejdspladser i sognet har øvet en stærk tiltrækning på arbejdskraften. Skovgæsten i hverdagen må altså acceptere larmen fra disse redskaber, og kan det end være svært, så lad det være en trøst, at motorsaven bringer sin bruger et bedre udkomme.

Vedmassen fra den betydelige hugst i skovene i disse år oparbejdes for langt den største dels vedkommende til tømmer m. m. på landsdelens savværker, hvoraf Frøslev savværk er af betydelige dimensioner. En nylig foretaget modernisering efter de sidste rationaliseringsmetoder har givet dette savværk en effektivitet, der er fuldt på højde med tidens krav.

Det har været heldigt, at den store ekspansion, som har præget samfundet i årene fra 1958 og fremover, netop faldt sammen med den tidsmæssigt naturlige afvikling af første tilplantning. Uden disse års store byggeintensitet ville en så forceret hugst, som her er tale om, men af driftsmæssig absolut nødvendig karakter, have været vanskeliggjort. Det økonomiske resultat ville have været mindre tilfredsstillende, hvilket også sognets private skovejere havde måttet føle. Man må erindre, at det her drejer sig om store arealer med næsten ensaldrede bevoksninger uden den fornuftige aldersklassefordeling, som bør tilstræbes ved skovdyrkning, og som forstmændene i dag søger indpasset i sognets skove.

Der produceres også andet end tømmertræ i skovene. Stammer af større dimensioner kan til tider med fordel afsættes som piloteringspæle, der bruges f. eks. til nedramning ved havne, brobygning og i øvrigt til byggearbejder på mindre solid grund. Til forarbejde ved bygning af Egersund-broen er der anvendt mange hundrede m³ pæle fra Frøslev. Som kuriosum kan nævnes, at der ligeledes fra denne skov i 1959 er leveret syv pæle til Husum i Sydslesvig. De indbragte 4000 kr. netto, men var også 20 m lange og 30 cm tykke i toppen med et indhold på 21 m³. Disse træer var plantet i 1875.

Et andet af nåleskovens produkter er ledningsmaster, som der dog sælges færre og færre af, eftersom telefonledninger nu oftest nedlægges i jorden, og el-ledninger bæres af beton- eller stålmaster.

Hugsten i sognets fåtallige løvskove afsættes til savværker, der har specialiseret sig i opskæring af løvtræ, og da anvendelsen af dette er mere detaljeret end for nåletræ, spredes løvtrægavntræet til savværker også uden for landsdelen, selv om løvtræsavværket i Rødekro sikkert er den største aftager.

Efter en årrække med særdeles gode salgsvilkår for lægter og stager, er

markedet nu knap så godt for disse tyndere effekter fra nåleskoven. Landbruget aftog tidligere en stor del af denne hugst, men i dag bruges i stigende grad jernpæle til el-hegnene, og høet, der før sattes på ryttere af granstager, ensileres i grøn tilstand. Derimod har der tidligere fra sognets skove været stor afsætning af småeffekter til »Program Nord«, det store landvindingsarbejde syd for grænsen, begyndt omkring midten af 50'erne, men denne eksport er med arbejdets færdiggørelse nu nærmest ophørt. Her anvendtes effekterne til pæle ved faskingrøfter etc. Utallige læs grangrene sammenbundtede til faskiner er tillige i denne periode solgt fra skovene i Bov sogn til dette arbejde.

Brændeeffekterne kan efterhånden ikke afsættes til det oprindelige formål. Opvarmning sker i dag næsten udelukkende med olie, og til madlavning bruges gas- eller el-komfurer. Sognets skove har alligevel fået afsat den del af den uundgåelige produktion. En stor part går til trækemisk industri og den moderne møbelpladeproduktion, både her i landet og syd for grænsen. Begge industrigræne er i stadig stigen.

De 35-40 ha, der årligt blottes for gammel skov i Frøslev og Bommerlund, tilplantes igen i absolut takt med hugsten. Træartsvalget er for ca. 90% vedkommende atter rødgran, en naturlig følge af den kendsgerning, at dette træ har vist sig at passe godt i vort klima tillige med en god dyrkningsøkonomi på både tarveligere og bedre boniteter, som begge er repræsenteret i sognet. Ædelgranarter, hvoraf især nordmannsgran er ønskelig, samt noget løvtræ, hovedsagelig eg og bøg, udgør de resterende procenter. Løvtræerne bryder smukt ensformigheden i nåleskoven og gør stor gavn i stribeplantning langs veje med henblik på brand og storm.

Der er grund til at nævne skovens biprodukter, som mere og mere vil få betydning for skovens økonomi. Her tænkes på salget af pyntegrønt og juletræer, som har været i stadig stigen i de seneste år. For juletræernes vedkommende går afsætningen og dermed produktionen mere over på ædelgranarter. Disse taber ikke nålene ved opholdet i vore heldøgnsopvarmede boliger, noget husmoderen forstår at værdsætte. En sådan udvikling må naturligvis komme til at præge træartsvalget fremover ved anlæg af nye kulturer. Biprodukterne bringer hurtigere økonomisk resultat, hvilket sognets mange parcelskovejere med fordel kan erindre sig ved træartsvalg.

Der byder sig i disse år, inden de nye plantninger vokser op, en enestående lejlighed for folk til at se, hvorledes »Frøslev Sand« har taget sig ud før skoven blev til i 1873. Med lidt fantasi må en skovgæst kunne forestille sig dette. Gå for eksempel til Eflingbjerg, Frøslev skovs højeste punkt på 47,5 m og se mod vest nord-vest ud over det nu blottede terræn med dets polde og mærkelige former. Her har en afgrøde af stor forstlig værdi stået, men for en stund kommer arealets oprindelige udseende nu frem. Intet under at en »Ridder Efling« her har kunnet leve i sagnet til i dag.

Eller gå en tur ind i skoven ad Kragelundvej fra Frøslevsiden. Her stod for få år siden skovens største træer, blandt andet de før omtalte syv piloteringspæle. Foran sig har man store arealer blottet for træer, men en ny generation er stærkt på vej. Beskueren får en anelse om terrænets storslåethed, og om at en barsk vildhed har hersket her tilforn. Sognets beboere og alle øvrige interesserede skal vide, at man er velkommen her som i sognets øvrige offentlige skove.

Statsskoven udgiver til foråret 1968 en lille pjece med en afmærket vandretur i Frøslev Polde til karakteristiske steder og med forklarende tekst.

Skoven kan falde for andet end motorsaven, og dette gælder især nåleskoven. Årsag hertil kan være storm eller ild, svampe- eller insektangreb, og vi har været udsat for det hele.

Den 8. maj 1917 brændte således 40 ha. af Bossens skov ved Pluskærvej, fordi et par drenge, der var faldet i mosen, ville have tørret bukserne, og mente, at et bål måtte være velegnet til dette formål.

Efter overdragelsen fra tysk til dansk ejendom brændte den 17. maj 1922 en del af Frøslev skov begyndende ved Kragelundvejen et par hundrede meter sydøst for Ryttergabsvej. Branden bredte sig mod nordøst, men ved stor indsats af beboere, brandværn og soldater fra Sønderjyds Kommando, der dog havde vanskeligt ved at komme frem, lykkedes det at begrænse branden til ca. 250 ha. Mange af sognets beboere husker denne brand, og den sidste brand i 1956 husker de fleste vel.

En forårsdag først i maj 1956 med stærk blæst fra sydvest og efter nogen tørke opstod der ild i Frøslev mose lidt før middag. Brandens opståen er formentlig sket på den tyske side af grænsen, efter sigende ved et tørreværk i Jarlund mose. I forårsblæsten bredte ilden sig hurtigt gennem mosens tørre græsvegetation og havde midt på eftermiddagen nået tilstødende nåletræsplantager. En energisk indsats af brandværn, soldater fra Padborglejren og andre garnisoner samt ikke mindst den lokale befolkning bragte branden under kontrol. Brandvagter kunne ved 18-tiden udsættes, men da var hele Frøslev mose afbrændt. Skaden herved var ikke stor, og hen på sommeren var mosen grøn igen. Nyplantninger og yngre småplantager i mosens udkant samt ca. 45 ha af Bechmanns skov var et større tab, og af Bossens og statens skov blev et mindre areal på ca. 10 ha tilsammen flammernes bytte.

At branden var opstået på den tyske side af grænsen herskede der ingen tvivl om blandt de fem, seks herboende mænd, som alle medvirkede ved brandens bekæmpelse, og som på opfordring indvilgede i at møde som vidner ved den tyske domstol i Nibøl, hvor retssagen om brandens opståen holdtes. Noget ansvar blev ikke placeret.

At brande i nåleskove og hedearealer med nyplantninger er en meget farlig sag, kan opmærksomheden ikke for ofte henledes på. Den største påpas-

Billedet viser interne afmærkningstegn og afdelingssten, som statsskovbruget i Danmark anvender. Mærkerne på træerne står med rød oliemaling. De vandrette streger markerer afdelingslinier og krydsene angiver et hjørne eller et knæk på afdelingslinien. Udfor et kryds står sædvanligvis en afdelingssten med nummer, en »Kronesten«. Nummeret refererer til tilsvarende numre på skovdistrikternes kort. (Padborg foto)

selighed skal udvises med tobaksrygning og ild, og de gældende forbud må naturligvis overholdes. Det kan oplyses, at fra 1. marts til 31. oktober er tobaksrygning eller brug af åben ild forbudt i nåleskove eller deres umiddelbare nærhed. Især bortkastede cigar- eller cigaretstumper gennem åbne bilvinduer er farlige, og det er hensynsløst og ubetænksomt at bære sig sådan ad.

Storme er gået gennem skove og har sat sine spor. Hvad viser mere elementernes rasen end en væltet skov? Store træer revet op med rode, knækkede stammer og brudte stubbe, altsammen vidnesbyrd om stormens umådelige kraft. Når skovens mænd efter besværligt arbejde har fået ryddet op, er billedet anderledes, men forstmanden ønsker ikke sin skov afviklet på denne måde, hvor der ikke tages hensyn til hugstfølge eller alder.

Året 1967 vil for steds blive husket som stormens og orkanens år i dansk skovbrug. Datoerne 23. februar og 17. oktober 1967 blev katastrofale for skovene i landets sydligste egne, idet pludseligt opståede orkanagtige storme på ganske kort tid væltede eller knækkede træer i landets skove i et antal som aldrig tidligere kendt. 2¹/₂ million m³ vedmasse lå på jorden, mere end et års hugst. I 1965/66 var landets samlede hugst ca. 2 million m³, så

man vil forstå hvilke vanskeligheder, der pludselig tårnede sig op for skovbruget ved på én gang at have betydeligt mere end et års hugst liggende stormfældet og ydermere så koncentreret, som tilfældet var.

Fordelingen i faldet mellem løvtræ og nåltræ landet over var nogenlunde ens, og heri ligger jo det mærkelige, at så meget løvtræ, og endda bøg og eg, blev offer for stormene. Løvtræer er normalt meget mere stormfaste end nåltræer. Det var især oktoberstormen, løvtræerne ikke kunne stå for, hvilket nok til dels skyldes, at løvet endnu ikke var faldet, samt at en aldeles unormal regnmængde i ugerne forud havde opblødt jordbunden.

I vort sogn betød disse to storme nådesstødet for de gamle nåleskove. Frøslevområdet såvel som Bommerlund og de øvrige skove hærgedes på det voldsomste. Den rest, der stod tilbage efter den 23. februar, tog 17. oktoberstormen sig af. Sammenlignet med landet som helhed er Bov sogn endog meget hårdt ramt med et samlet træfald på 125.000 m³, næsten udelukkende nåltræ. Faldet fordeler sig med ca. 95.000 m³ i statens og 30.000 m³ i privatejede skove. Ialt er det 5 % af landets samlede stormfald, et tal, der også fortæller lidt om sognets store træbevoksede areal.

Et sådant stormfald kuldkaster skovens driftsplaner totalt, produktionsapparatet er ødelagt, kulturplaner må ændres, og alle skovejere, såvel staten som private, er påført meget store tab. Stormene havde endvidere mange knækkede træer til følge, hvilket giver en ringere udnyttelse; og da opskovningsprocessen altid ved så udtalt et stormfald giver skovejeren ekstra udgifter, vil man forstå, hvor alvorligt man måtte se på sagen. Hertil kom de landsomfattende afsætningsvanskeligheder, for stormene hærgede store dele af Mellemeuropa. Veddet bliver meget hurtigt destrueret, hvis opskovning og opskæring til gavntre ikke bliver klaret i løbet af få måneder.

Man indså straks, at en normal proces efter disse voldsomme stormfald ville være en umulighed. Der var ikke mulighed for en savværksmæssig behandling, ej heller for afsætningsmuligheder så hurtigt, at ødelæggelse af tømmeret kunne undgås. I stedet valgte man at foretage en oplagring af råtræet i skovene, og dette er muligt, når det sker under høj fugtighed. Insekt- og svampeangreb, de destruerende faktorer, kan derved undgås. I vore nordlige nabolande opbevarer man som bekendt stammerne i søer og elve, så metoden er kendt, blot har man her grebet til en anden udvej, da åbent vand ikke findes i et sådant omfang i skovene her.

I forbindelse med boringer blev der i Frøslev skov etableret store sprinkleranlæg, der automatisk sørgede for den fornødne vandmængde, som skal holde træet lige så fugtigt, som lå det i vand, og på denne måde oplagredes 40.000 m³ råtømmer i løbet af fem måneder. Som illustrationen viser blev det til kæmpemæssige stakke, og med denne oplagring, tilsvarende er foretaget på andre distrikter i landsdelen, imødegik man afsætningsvanskelighederne, ligesom en vis prisstabilisering antagelig kunne forventes derved

Tømmerstakke i Frøslev skov med sprinkleranlæg. I alt oplagredes på denne måde 40.000 m³ tømmer efter stormene i 1967. (fot. Finn Bach, Åbenrå)

– i hvert fald efter nogen tid forløb. Et stor prisfald indtraf naturligvis straks efter stormene, og uheldigvis faldt dette tidspunkt sammen med en generel afdæmpning af markedet, hvilket yderligere gjorde situationen alvorlig for skovejerne.

Til selve det forcerede opskovningsarbejde rekvireredes skovarbejdere fra statsskovdistrikter andre steder i Jylland, idet hugsten her stoppedes. På et vist tidspunkt i sommeren 1967 har der været en styrke på firs mand involveret i denne proces i skovene her. De mange skovarbejdere var for største delens vedkommende indkvarteret og forplejet i Padborglejren.

Foran ligger nu store opgaver for sognets skovbrugere, før virkningerne af disse to storme har fortonet sig, og man må ved den fremtidige planlægning søge at imødegå sådanne katastrofer bedst muligt. Det kan gøres ved i større grad end hidtil at variere træarterne, at plante mere stormfaste træer på de udsatte steder og ikke mindst ved at skabe flere aldersklasser i bevoksningerne.

Grunden til det store stormfald i sognets nåleskove ligger netop i den ensalderthed, skovene havde på grund af tilplantningen af så store arealer på så forholdsvis kort tid og i ensartetheden, nemlig med rødgran som hovedtræart. Vi stod netop midt i høsten af denne tilplantning, som det preussiske statsskovbrug havde foretaget i sidste halvdel af forrige århundrede.

Tidligere storme i årene 1934, 1946, 1956 og 1962 har langt fra anrettet tilsvarende skader i sognets skove.

Sygdomme og skadelige insekter kendes også i rigt mål som skovens fjender, men for publikum er det næppe den side, der lægges mest mærke til. Nævnes skal dog kraftige angreb på rødgranerne i Bommerlund skov omkring 1950 af en bladhveps, kaldet nematus, der afnålede træerne. Den slags skadedyr kan i dag let bekæmpes ved sprøjtning fra fly, hvilket da også fandt sted med godt resultat ved disse bladhvepseangreb. Der bør dog iagttages den største forsigtighed ved anvendelse af nutidens bekæmpelsesmidler, så der ikke bringes for megen forstyrrelse i naturens husholdning.

Dyrelivet, der rører sig i skovene her, adskiller sig i artsmæssig henseende vel ikke væsentligt fra faunaen i landets øvrige skove bortset fra forekomst af vildkaninen. I »Bogen om Bov sogn« fra 1939 omtales kaninen som stærkt udbredt og talrig, men den er heldigvis ikke kommet til at udgøre den fare for landbrugets afgrøder, som bogen gav udtryk for. Dette skyldes dels en bekæmpelse, som i en del år har været iværksat af landbrugsministeriet, en bekæmpelse, der for tiden er ophørt, samt ikke mindst, at den for disse gnavere så frygtelige sygdom, myxomatose, konstateredes i bestanden. Sygdommen iagttoges første gang hos en kanin skudt i Frøslev skov i november 1960.

Myxomatose er en virus sygdom, der angriber dyrenes slimhinder. Disse svulmer op, så syn og synkning efterhånden umuliggøres. Sygdommen er dødelig for kaniner, der til dels sulter ihjel efter flere døgns lidelse. De før så agtpågivende småfyrer lader sig nu let overrumple, og man kan aflive dem med en stok. Sygdommen indebærer ingen fare for mennesker, hvorimod tamkaninavlens er i fare. Det siger sig selv, at angrebne dyr ikke er egnet som menneskeføde. For harebestanden er smittefaren yderst ringe.

En anden og for mennesker tillige langt farligere sygdom kom efter 75 års pause til landsdelen i 1964, nemlig hundegalskaben eller rabies. Denne sygdom breder sig særligt med rævne, men alle varmblodige dyr kan blive angrebet. Mennesket vaccineres, hvis det menes smittet og kan derved som regel undgå den ellers sikre død. Rabies dukkede først op i Tønder amt, men også i vort sogn har der været påviste tilfælde både blandt ræve og råvildt.

Fra veterinærmyndighedernes side blev der straks grebet ind. Vaccination af hunde var allerede påbudt fra 1954, hvor et angreb af sygdommen ventedes over grænsen. Denne foranstaltning gentoges, og en effektiv bekæmpelse satte ind mod rævne. Der anvendtes giftgas i rævegravene, og præmie udsattes både for anmeldte grave og skudte ræve i et nærmere bestemt område af Sønderjylland. Disse afværgeforanstaltninger ved hvilke det lykkedes at standse sygdommens fremtrængen mod nord, er stadig i kraft.

I dag er synet af en ræv i vore skove sjældent, men en artsudryddelse er der ingen fare for. Det vil være umuligt at finde den sidste rævegrav, ligesom rævens skyhed og en vis indvandring altid vil forhindre dette.

Efter stormen 23. februar 1967. Denne dag væltede 60.000 træer i Frøslev skov. (Padborg foto)

Kron- og dåvildt er, som »Bogen om Bov sogn« fra 1939 også siger var tilfældet dengang, jævnlige strejfgæster i vore skove. I 1958 blev en 10-ender kronhjort skudt i Frøslev skov, hvor den gjorde en del skade ved at skrælle barken af træerne. I Bommerlund sås i efteråret 1966 gennem længere tid en hvid dåhjort. Det kan meget vel tænkes, at en mindre hjortebestand kan sætte sig fast i området ad åre, når de nye tykninger gror til, og der falder mere ro over skovene.

Glemmes må heller ikke, at vildsvinet af og til optræder som grænse-overløber og således kan træffes her en sjælden gang.

Der er i dag rig lejlighed til at se, hvad sognets skove gemmer på faunaens område, blot tilrådes det at være tidligt på færde. Belønningen kan for eksempel være synet af en af de talrige skovmår, der en sommermorgen flytter sine unger, eller en grævling, der vender hjem til graven uden at bekymre sig om noget som helst andet end sig selv. Muligvis vil synet af dette dyr dog udeblive de første år, da også grævlingen har været genstand for den stærke bekæmpelse på grund af rabies, og den er derfor som ræven meget sjælden i øjeblikket.

Det yndefulde råvildt er også lettest at iagttage tidligt om morgenen, hvor der er fred i skoven. I Frøslevområdet må antallet anslås til ca. 300

stykker i modsætning til i 1939, hvor man har nævnt 200. Dette skyldes antagelig efterkrigstidens mange tilplantninger.

Harebestanden har i en årrække været dalende, men er nu atter på vej op.

Fuglene omtales i førnævnte bog som det, der kan lokke flest naturinteresserede til Frøslev skov. Dette må gælde sognets øvrige skove også, men skal ellers nok have gyldighed også idag. Dengang omtales rugende ravne og hønsehøge som attraktioner, ligesom musvågen finder sin rede her. I dag må vi desværre undlade raven, men den finder nok ad åre igen et redested enten i Frøslev eller Bommerlund, når de store hugsters tid er forbi. Tårnfalk og spurvehøg ruger her stadig, og fuglekongen kan let iagttages. Mejer og drosler er almindelige, misteldroslen, lidt større end sangdroslen, ses ofte, ligesom blå kærhøge og urfugle; de sidste kan både ses og høres i området ved Frøslev mose ved solopgang. I årene 1959–60 havde vi besøg af den sjældne sortspætte, en flot fugl på størrelse med en lille krage, men det blev ikke til rede den gang. De øvrige spætter er her også, men grønspætten nok tvivlsom som redefugl. Nøddekrigen har et enkelt år i midten af 50-erne gæstet skovene i stort tal om efteråret.

Natravnen findes almindeligt som rugefugl. Adskillige af denne ejendommelige fugls unger er ringmærket her i de seneste år med Zoologisk Museums ringe, dog desværre endnu uden genmelding. Det har man derimod været mere heldig med for ringmærkede hønsehøge- og musvågeunger. Genmelding af disse er forekommet fra både Tyskland og Belgien.

A propos ringmærkning kan det nævnes, at en landsvale ringmærket ved Ryttergabshus den 6. 9. 1960 atter er aflæst her den 5. 7. 1961, altså efter en tur formentlig til det sydligste Afrika.

Af sjældnere fuglearter er der i Frøslev skov iagttaget to hærfulge en dag i maj 1960, og en rød glente sås den 3. 5. 1965. Det er givet, at den slags gæster ofte kommer, blot uden at blive set. De nævnte fugle ruger antagelig ikke her.

Det nævnes i bogen fra 1939, at Hans Nicolaisen, Frøslev, gennem et langt liv med interesse for fuglelivet havde optegnet 60 fuglearter forekommende i og omkring Frøslev skov. Det må formodes, at det samme kunne gøres idag. En kendsgerning er det, at der hvert år kommer ornitologer til sognet for at studere fuglelivet.

Skovene i Bov sogn er blevet et naturligt led i sognets hverdag; man er levet sammen med skovene, og ingen tænker på, at livet ville være helt anderledes for sognet, om det ikke lå skjæret af sine skove. Klimatisk er skovene af stor betydning, og for beboerne er de en uudtømmelig sundhedskilde.

Chr. Larsen-Bjerre.

Kildeangivelse:

Gråsten skovdistrikts driftsplan af 1957.

R. P. Sørensen: Bogen om Bov Sogn (1939).

Frederik Fischer om sit virke

Et lille bidrag til belysning af presseforholdene i Åbenrå for hundrede år siden findes i et par breve, som redaktør Frederik Fischer har skrevet, og som seminariелеktor H. V. Gregersen, Haderslev, har fundet i adressatens, pastor M. Mørk Hansens, privatarkiv i Landsarkivet, Åbenrå.

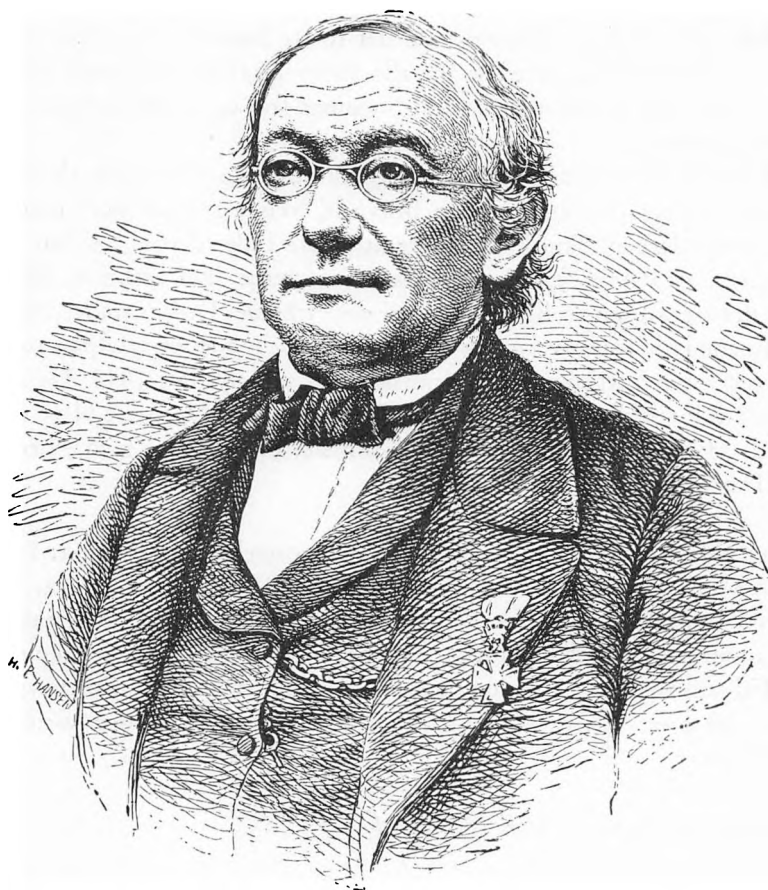
I 1868 udsendte »Udvalget for Folkeoplysnings Fremme« M. Mørk Hansens bog »Sønderjydernes Kamp for Modersmaalet«. Bogens forfatter havde været præst i Felsted fra 1850 til 1864 og tilbragte de første par år efter sin fordrivelse i 1864 – som han selv har udtrykt det i sine erindringer – som »pensionist« på Frederiksberg. Gejstligheden sorterede dengang under kultusministeriet, og kultusminister fra juli 1864 til marts 1865 var Åbenrå-Sønderborgs og dermed Mørk Hansens hidtidige amtmand, kammerherre Eugenius Heltzen. Begge var de studenter fra 1835, men i årene mellem de to slesvigske krige kom de til at stå som bitre modstandere, hvilket var så meget mere føleligt, som de havde deres virke i den samme egn. Heltzen var konservativ helstatsmand. Det betød, at han efter nederlaget i 1864 betragtede den nationalliberale præst som medskyldig i den udvikling, der førte til tabet af hertugdømmerne. Udsigterne for Mørk Hansen til at få nyt embede var derfor lig nul, så længe Heltzen var kultusminister. Heltzen ønskede ikke at indstille en politiserende præst af den type.

Mørk Hansen kastede sig da i sin ufrivillige pensionisttilværelse ud i et forfatterskab af forskellig art, og et af resultaterne af dette virke blev den ovennævnte bog, skønt den først forlod bogtrykkeren, efter at han i 1866 var blevet præst for Vonsild og Dalby menigheder, to af de otte sønderjyske sogne omkring Skamlingsbanken, som ikke kom under tysk styre.

De efterstående brevdtog er svar på en henvendelse fra Mørk Hansen til Frederik Fischer i Åbenrå, idet det har været bogens forfatter magtpåliggende at skaffe sig nøjagtige oplysninger om, hvad der skete i hine år, »da Sønderjylland vaagnede«. Fischers svar indeholder vel ikke så forførdelig meget nyt. Hans udtalelser om hans virksomhed som redaktør kan dog nok påkalde en del interesse og yderligere underbygge, hvad man hidtil har vidst om presseforholdene i Åbenrå i disse år, og endelig er hans slutningsbemærkninger i det første brev i høj grad med til at fastholde billedet af Frederik Fischer som en »håbets mand«. Man må ved læsningen af Fischers bekendelse sande de ord, der står på hans gravsten på Åbenrå kirkegård: »I mørke Dage som i Dæmringstiden stod Haabet lyst og kraftigt ved hans Side«.

.
Jeg er født i Aabenraa d. 7. Februar 1809, ogsaa begge mine Forældre ere fødte her i Byen. – Da i Aaret 1839 den daværende Redacteur af Byens Avis, Kopperholdt, mistede sit Privilegium som Bladudgiver, fordi han, skjøndt advaret 20 – siger *tyve* – Gange, ikke vilde eller kunde tæmme den vilde nordalbingiske Aand, der gik igjennem hans Blad, var jeg af sex Ansøgere den, der fik Bevillingen til at udgive en Avis. Jeg har Grund til at antage, at den daværende constituere[de] Borgermester Schow, hvis Fader dengang endnu levede, men paa Grund af Svagelighed ikke kunde forestaae Borgermesterembedet, særlig har bidraget hertil, idet han antog, at jeg vilde være den af de Ansøgende, der lettest vilde gaae i hans og hans Meningsbeslægtedes Ledebaand, medens jeg dog var den eneste, der nærede danske Sympathier. Det var ham bekjendt, at jeg beskæftigede mig meget med Astronomien, og han skal i denne Henseende have yttret, at siden jeg var saa stærkt optaget af de himmelske Anliggender, vilde jeg vistnok letteligen lade mig lede i Alt, hvad de jordiske angik. Da han senere kom til en anden Erkjendelse, sagde han mig med tørre Ord, at dersom han havde havt nogen Anelse om, hvad mit rette Sindelag var, skulde jeg aldrig have faaet Avisen, og det vilde glæde ham at erfare, at mit Privilegium igjen var bleven mig frataget. Bladet kaldtes, som De veed, »Ugeblad for Aabenraa og Omegn« lige indtil det blev standset af Begivenhederne i Slutningen af April Maaned 1848. Navnet »Freia« gav jeg det først, da jeg efter 16 Maaneders Fraværelse fra mit Hjem atter begyndte med at udgive det første Gang d. 10. Septb. 1849. Der blev nemlig dengang udgivet et »Wochenblatt für Apenrade« af Bogtrykker Rathje hersteds, og for at der ikke skulde skee nogen Forvexling, gav jeg mit Blad Navnet »Freia«.

Jeg har nok skrevet lidt i »Dannevirke«, førend jeg begyndte min egen Avis, men uden Navns Underskrift. Hvis min Ihukommelse ikke skuffer mig, saa var det Pastor Markmann – dengang i Kbhvn. –, der skrev under Navnet Jesper Oldfox. – Dr. Neuber var vistnok en af mine værste Modstandere. Han boede i Huset hos den Schowske Familie, var en enrageret Dänenfresser og sympathiserede i denne Henseende fuldkommen med den unge Schow, der efter Faderens Død blev dennes Efterfølger i Embedet. Men jeg havde foriøvrigt Alt imod mig, hvad der hørte til Embedsstanden og stod i nogen Anseelse. Borgernes Sindelag kan for hiin Periode bedst betegnes med Ordet Indifferentisme, skjøndt dette rigtignok ei heller passer. De Allerfleste paastode, at de hverken vare tydske eller danske, og bleve vrede, naar man afdisputere[de] dem denne Amphibienatur. Men det danske Sind laae dog i Bunden, kun i Dvale og holdt nede ved det Tryk, som de Tydsksindede udøvede i alle Retninger. Der vare i Begyndelsen kun faa, som aabent sluttede sig til mig, deriblandt vor vakkre Bahnsen.

Frederik Fischer. Født i Åbenrå 7. 2. 1809, død s. s. 4. 6. 1871. Blev urmagermester 1830, men fik 1839 privilegium på at udgive et ugeblad i Åbenrå. 1849 grundede han bladet »Freja«, som han afhændede ti år senere, og som i øvrigt i 1874 gik sammen med »Dannevirke«. Han stiftede en folkelig bogsamling i Åbenrå og udgav 1857 »Slesvigske Folkesagn«, der kom i flere oplag.

Min Stilling var utrolig trykket i den hele Tid. Efterat jeg ikke havde villet modtage Schows Tilbud om Hjælp og ikke lod mig kyse af hans Trudser, arbejdedes der systematisk paa at ruinere mig, for at faa Bladet styrtet. Forslag om at sælge det bleve mig ogsaa gjorte, men jeg tilbageviste dem naturligviis. Det blev saa meget vanskeligere for mig at holde ud, som jeg maatte lade mit Blad trykke hos Bogtrykkeren Rathje, der var En af mine Concurrenter ved Avisprivilegiets Opnaaelse, og skjøndt jeg var den eneste Redacteur i begge Hertugdømmer, der ikke havde Lov til selv at trykke sin Avis, var en saadan Tilladelse dog ikke at opnaae i Christian VIIIs Tid, hvor ofte jeg ogsaa søgte om at faae den. Mine Bestræbelser for at faae den slumrende Danskhed bragt til Bevidsthed og Liv vare, Gud skee

Lov, ikke uden Frugter. Medens ved det første Stændervalg i hiin Periode Advokaterne Gülich og Bremer fik *alle* Stemmer af de Vælgende, der vare mødte, faldt ved senere Valg endeel Stemmer fra, og i 1847 erholdt endog Bahnsen Stemmer.

Ved Festen i Hundeklemmen var jeg ikke tilstede. Det vilde alt for meget have antaget Udseendet af en Bravade, hvis jeg vilde have ladet mig transportere derhen. Skulde De ønske at erfare Lidet derom, saa har jeg en Beretning i min Avis fra hiin Tid, som jeg gjerne skal afskrive. Maaskee kunde det være Dem til lidt Nytte ved det Arbeide, De har under Hænder, at gjenneblade min Avis. Jeg har den fra Begyndelsen af, paa to Aargange nær, som bortkom ved Plyndringen af min Bolig i 1848. Da Bladet før 1848 ikkun udkom een Gang om Ugen, saa kan De snart blive færdig dermed. Hver Aargang er i et Bind for sig, og jeg skal med Fornøielse sende Dem samme . . .

. . . .

Jeg har aldrig et Øieblik, end ikke i de allermørkeste Øieblik, t. E. dengang Als toges og Wienerfreden afsluttedes, vaklet i min Tro paa, at der igjen vil frembyde en dansk Dag over det *danske* Slesvig, og haaber, at det klamme, kolde tyske Mørke, der endnu ruger over os, om ikke alt for lang Tid vil vige bort for bestandigt. Vi kjede os uendeligt, men vi have lært at vente og opgive aldrig Haabet om Forløsning af den sorte Rovfugls Klør.

Fr. Fischer til Mørk Hansen 1867 4/11.

. . . .

I Aarene 1848 & 49 var Bladet standset i 16 Maaneder. Jeg afstod hele min Forretning til min Svoger Sørensen til 1ste April 1859. Tilfældigt har jeg et Exemplar liggende af det første No., Sørensen udgav og som redigeredes af Postmester Hasselriis. Da det indeholder endeel Notitser, der muligen kunne være Dem til Tjeneste ved Deres Arbeide, forsaavidt »Freia«s Skjebne angaaer, lader jeg det følge med.

H. V. Gregersen.

Brevene findes i M. Mørk Hansens privatarkiv i Landsarkivet i Åbenrå.

Dansk dreng i Flensborgs tyske gymnasium

Direktør Otto Petersen, Nakskov, mindes sine flensborgske skoleår, hvor det for en dansk dreng gjaldt om at holde sig klar af tyske kammeraters drillerier og overgreb uden at tabe modet. Sine venner måtte han – bortset fra en – søge inden for de danske ungdomsorganisationer.

I det gamle gymnasiums 400-årige historie har mange danske, særlig i dets tidlige tilværelse, fået en humanistisk skoleuddannelse.

Men i min skoletid, der varede fra 1912 til 1925, følte jeg det, som om jeg var den eneste, der var sig sin danske afstamning bevidst. Den »fine« tyske latinskole var, og har vel næsten altid været, et arnested for den mest yderliggående tyske nationalisme, hvor embedsmandsbørn blev uddannet til en akademisk eller officers-løbebane.

Begge mine forældre var født nord for Kongeåen og beholdt deres danske statsborgerret trods mere end 50 års ophold syd for grænsen. Mine søskende og jeg blev derfor danske statsborgere, og dansk var vort sprog i vor tidligste barndom. Men da min ældste søster skulle i skole – der var dengang ingen dansk skole i Flensborg – blev det nødvendigt også at tale tysk hjemme.

Så talte vi tysk med min mor og dansk med min far. Først sidst i 20-erne, da jeg var kommet til Danmark for at studere videre, gik vi over til at tale dansk indbyrdes. Overgangen til at tale dansk var næsten lige så svær at vænne sig til, som det i sin tid havde været at indstille sig på det tyske derhjemme.

I 1912 kom jeg i forskole i Flensborgs gamle gymnasium ved »Klostergang« med alle dets sære skikke og gamle traditioner. Som 6-årig purk er man sig vel ikke sin nationalitet bevidst, og jeg følte ikke anderledes end mine tyske kammerater.

Jeg var 8 år, da den første verdenskrig brød ud – vel nok for ung til at forstå alvoren i det, der skete, men gammel nok til at fornemme forskellen i skolens og hjemmets vurdering af begivenhederne. Jeg husker tydeligt den krigsbegejstring, der greb tyskerne i de tordensvangre augustdage, da mobiliserings- og marchordren kom, de store køer af frivillige foran kaserneerne.

I modsætning hertil hjemmets bekymring for, hvordan det skulle gå en lille Flensborg-familie med dansk statsborgerskab. Ville far blive interneret, som så mange andre blev det, på grund af sin danskhed?

Min far var ansat på Flensborg Skibsværft siden 1880 og teknisk leder og prokurist for skibsbygningen. Hans danske sindelag kendte alle, men som den højt ansete tekniker, og også fordi han var meget mådeholden i udtalelser, fik han lov til uantastet at virke i sin gerning under hele krigen. Dog mærkede vi, efterhånden som krigslykken vendte, at man blev mere på vagt over for os, og flere gange blev der foretaget husundersøgelse i hjemmet ved Østersøbadet.

I krigens sidste år – og årene, der fulgte – voksede den nationale spænding stærkt, og efterhånden blev det ikke rart at være eneste dansker i skolen.

Med tysk arrogance havde man altid set ned på Danmark og danskerne som noget mindreværdigt, slapt og materialistisk. Prøjserrånden havde ganske vist fået et hårdt knæk i krigens sidste år, men dolkestødslegenden dukkede hurtigt op som grobund for noget meget værre, der skulle komme.

Ved krigens slutning var jeg tolv år, og nu var jeg mig min danskhed bevidst. At jeg var dansk statsborger, var en vis fordel for mig, fordi mine kammerater og også lærerne med foragt så ned på andre flensborgere, der, som de mente, af materielle grunde lod sig lokke over til danskheden.

Der var ingen andre dansksindede i klassen og i hele skolen meget få, som jeg i øvrigt ikke havde kontakt med.

Modsætningsforholdene mellem dansk og tysk var efterhånden blevet så skarpe, at jeg, med en enkelt undtagelse, ikke havde kammerater i klassen. Små chikanerier var ikke de værste. Det gav sig blandt andet udslag i, at de stoppede hestepærer i mine overfrakkelommer. Kun en eneste ven havde jeg i hele flokken. En dag mærkede jeg, at han også stoppede et kræmmer-

hus i min lomme. Også du! tænkte jeg og ville kyle posen væk. Så opdagede jeg, at den var fyldt med bolcher ... Det har jeg aldrig glemt ham, og han er den eneste, jeg stadigvæk har forbindelse med.

Forfølgelsen af mig førte til, at »Primanerverband« prøvede at presse mig ud af skolen. Tre af dem satte deres mandater ind på at få mig fjernet. En artikel i det berygtede blad »Der Stahlhelm« kritiserede på meget usaglig måde den nye rektor, skoledirektør Dr. H. Petersen, at han rålte mig i den tyske skole. Rektor satte dog al sin autoritet ind på denne sag til fordel for mig, og de tre ledere af Primanerverband blev taget ud af skolen. Men denne afgørelse gjorde ikke mit forhold til de øvrige lettere. De forlangte blandt andet af mig, at jeg ikke måtte gå med min røde primanerhue, når jeg var sammen med danske kammerater, idet de mente, at dette var en profanering af huen. Efter henstilling fra rektor, der i øvrigt havde forhandlet med mine forældre herom, bøjede jeg mig på dette punkt.

Jeg var klar over, at jeg måtte tage mig i agt, næsten som en balancekunstner, for ikke at give mig den mindste blottelse, der omgående ville være blevet udnyttet.

Lærerne var af en højst uensartet kvalitet, både fagligt og menneskeligt. Kravene til oprykning i de højere klasser var overordentlig strenge, og det var bestemt ikke nogen fordel at være dansker. Der var dog heldigvis nogle af lærerne, der var absolut upartiske over for mig, ellers ville det have været umuligt at komme igennem til abitur eller studentereksamen.

Afstemningstiden blev et kapitel for sig selv. En dejlig tid – store oplevelser, store skuffelser!

Flag- og plakatkampen, de store møder med begejstrede talere og en sangglæde, jeg aldrig siden har mødt magen til – offerviljen blandt de dansksindede flesborgere. Alle var med i nationalitetskampen på den ene eller den anden side. Mange beklagelige episoder indtraf også – og fra tysk side blev alt sat ind på at vinde »slaget om Flensborg«. Umiddelbart før afstemningen proklamerede skibsværftets bestyrelse således, at den store virksomhed, der dengang beskæftigede 2500 arbejdere, ville blive flyttet til Kiel, hvis Flensborg blev dansk! Det var et chok, der virkede – det trak mange vaklende stemmer over på tysk side.

I 1919 var den danske Duborgskole blevet bygget, hvor man kunne tage dansk realeksamen. Jeg var imidlertid lidt for gammel til at udnytte den og forblev derfor i det tyske gymnasium. Men jeg blev dog konfirmeret på dansk af den senere biskop Noack.

Efterhånden blev jeg stærkt påvirket af det danske foreningsarbejde i ungdomsorganisationerne, og min gymnasietid var præget heraf. Jeg fandt her den kammeratskabsånd, som var nægtet mig i skolen.

Min gymnasietid sluttede med studentereksamen i 1925. Jeg kom ikke til skolens afslutningsfest for eleverne. Den var lagt til den 14. marts –

afstemningsdagen for 2. zone – og fik dermed et tysknationalt præg, som jeg ikke kunne deltage i.

Når jeg ser tilbage på min skoletid og spørger mig selv, hvad den har betydet for mig, så har jeg selvfølgelig mange gange følt savnet af aldrig at have lært at læse og skrive dansk, aldrig at have lært dansk historie på den måde, man indføres i den på en dansk skole. På den anden side føler jeg stor taknemmelighed over for den tyske skole for det, jeg fik lært, og som på andre måder har været mig en solid livsballast.

Lærernes niveau var, som før nævnt, højst uensartet, men i de højere klasser specialister inden for deres fagområde. Vi var til sidst færre end 10 elever i klassen, og klassearbejdet havde næsten karakter af privat undervisning, det vil sige, det blev meget intensivt.

Mine genvordigheder i skolen på grund af min danskhed kan jeg nu, set på afstand, kun henregne til minder, der ikke efterlod bitterhed. Jeg kom i virkeligheden allerede som purung i en livsskole, der modnede mig tidligt og var mig til uendelig megen gavn senere.

Jeg ville være skibsingeniør som min far og andre af mine forfædre. Man skulle ikke tro, at min gammelsproglige studentereksamen var en særlig god forberedelse hertil. Det var den måske heller ikke, men jeg fik alligevel af det danske undervisningsministerium lov til direkte at komme ind på Den Polytekniske Læreanstalt i København, hvor jeg gennemførte mit studium på normal måde. Men selvfølgelig var omstillingen fra tysk til dansk rent studiemæssigt en svær overgang. Ellers blev det en lykkelig tid. Jeg fik gode kammerater, der hjalp mig på mangfoldige områder, hvor mine skolekundsaber ikke slog til.

Og nu er jeg endt som øverste leder på Nakskov Skibsværft. Mine tanker går ofte tilbage til Flensborg, især til min far, der døde få dage efter at den anden verdenskrig var endt. Ham skylder jeg så uendelig meget. Tænk, om han ikke så trofast havde holdt fast ved sin danskhed og sit statsborgerskab? Hvor ville jeg have været henne under den anden verdenskrig?

Han var en stor personlighed, og hans navn er uløseligt knyttet til Flensborg Skibsværfts historie. Han var ansat her fra 1880 til 1930.

Ofte føler jeg, at jeg har svigtet dem dernede – mine venner fra den danske arbejdsfront i Flensborg.

Jeg kan dog ikke slippe Flensborg fuldkomment og kommer der flere gange årlig for at opsøge gamle steder.

Jeg var ikke inviteret til det gamle gymnasiums 400-års jubilæum i 1966, da man ikke kendte min adresse.

Senere har det været en stor oplevelse for mig at møde den nye rektor på skolen, ham kendte jeg i øvrigt fra min skoletid, og at føle, at Danmark og danskere ikke mere som i gamle dage regnes for noget underlegent, og at man kan møde ærlig imødekommenhed fra tysk side. *Otto Petersen.*

Folketingsvalget i Nordslesvig den 23. januar 1968

I 1966 protesterede det tyske mindretal mod spærreklausulen ved ikke at opstille til folketingsvalg, i 1968 ved at opstille. Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Åbenrå, analyserer de sønderjyske stemmetal med og uden tyske stemmer fra de sidste tre valg og mener, at 12–1500 tyske stemmer er faldet på danske kandidater ved januarvalget 1968.

De politiske valg på begge sider af grænsen indeholder ikke som tidligere særlige nationale spændingsmomenter, men for de to mindretal og for de mere eller mindre engagerede uden for disse er valgresultaterne absolut ikke uden interesse. Det fremgår vel bedst af den temmelig udførlige omtale, både presse, radio og fjernsyn har bragt forud for folketingsvalget 23. januar 1968.

I det store og hele afviger de partipolitiske konstellationer i Nordslesvig grumme lidt fra forholdene i det øvrige land. Om undtagelserne, som senere skal berøres, alene beror på tilfældigheder, er det vanskeligt at afgøre.

Først lidt om baggrunden:

Slesvigsk Parti har fra 1920–43 og igen fra 1953–64 haft en repræsentant i det danske folketing. Før og efter valget i 1964 behandlede redaktør *Bjørn Hanssen* i Sønderjysk Månedsskrift kyndigt og interessant hjemmetyskernes problem, og han påviste, hvorledes biologiske forhold var årsag til, at de ikke fortsat kunne opnå den parlamentariske repræsentation. Mens det danske stemmetal fra 1920–64 var vokset med 150 %, havde det tyske stemmetal i samme tidsrum kun en vækst på 23,5 %. For at bevare mandatet i 1964 skulle Slesvigsk Parti forøge sit stemmetal med over 2500, men forøgelsen blev kun på 216 stemmer.

Ved valget i 1966 opstillede Slesvigsk Parti ikke – der blev sagt som protest mod »spærreklausulen«, men ved dette valg har man opstillet – og også som protest mod »spærreklausulen«(!)

Den, der skriver dette, har flere gange i artikler søgt at dokumentere, at spærrereglen i den danske valglov, bevidst eller ubevidst, bliver misfortolket af hjemmetyskerne, og den er under ingen omstændigheder, hvad flere

gange er antydet, rettet imod dem. Lige fra tillægsmandaterne indførtes i valgloven – under 1. verdenskrig – har formålet alene været at udligne de urimeligheder, som kunne forekomme, når et stort antal stemmer til et bestemt parti, fordelt over hele landet, blev unddraget repræsentation. Valgloven er skærpet betydeligt efter 2. verdenskrig, men selv om man gjorde en undtagelse for nationale mindretal, måtte der fordres et minimum af stemmer, som mindst måtte udgøre det gennemsnitlige stemmetal pr. mandat i hele landet. (Ved det nylig afholdte valg andrager dette tal omkring 16.000). Ellers ville man komme i åbenbar modstrid med grundlovens § 31, hvor der står om valgloven, »der til sikring af en *ligelig repræsentation* blandt vælgerne fastsætter valgmåden«. Det ville således være grundlovsstridigt at tildele et tillægsmandat for 8–9000 stemmer.

Slesvigsk Parti har derimod før kunnet opnå et kredsmandat, som i 1944 kunne have været bevaret for ca. 11.500 stemmer. Ved 1968-valget skulle det have o. 13.000 stemmer, men opnåede kun 6.839.

Til sammenligning: de danske sydslesvigere skal for at opnå sæde i et regionalt parlament, landdagen i Kiel, kunne mønstre o. 17.000 stemmer, og i forbundsdagen i Bonn, der alene kan sammenlignes med vort rigsparlament, folketinget, op mod 50.000 stemmer.

Det er på tide, der bliver rammet en pæl gennem den misopfattelse af spærrereglen, som ikke alene kommer til orde hos hjemmetyrsk ord- og penneførere, men også lejlighedsvis hos danske politikere og i danske dagblade. En urigtig konklusion bliver ikke rigtigere gennem gentagelser.

I nedenstående oversigt må der som i de følgende tages et vist forbehold over for eventuelle fejlregninger, ligesom tallene kan variere en smule, når resultaterne fra fintællingen foreligger, men der kan næppe rokkes ved de forholdsmæssige sammenligninger.

STEMMETALLENE VED DE 3 SIDSTE FOLKETINGSVALG

Kreds	1964			1966	1968		
	Da. st.	Ty. st.	i %	Stemmer	Da. st.	Ty. st.	Ty. i %
Haderslev	18142	959	5,0	19872	19621	735	3,6
Åbenrå	15835	2096	11,7	18321	17893	1506	7,2
Sønderborg	19110	1566	7,5	22090	21476	1114	4,9
Augustenborg	14998	497	3,2	17269	17357	363	2,0
Tønder	12790	1587	11,0	14592	14124	1119	7,3
Løgumkloster	14867	2355	13,6	16822	16475	1851	10,1
Rødding	16090	214	1,3	17253	17737	151	0,9
Hele Nordslesv.	111832	9274	7,6%	126670	124683	6839	5,3%

Der er opstillet en række teorier om, hvor mange hjemmetyskere der deltog i folketingsvalget i 1966, og hvor de lagde deres stemmer. Oversigten viser, at det danske stemmetal i 1968 er o. 2000 lavere end de danske partiers stemmetal i 1966. Vælgertallet er i mellemtiden vokset med o. 500. Til gengæld steg valgdeltagelsen i samme tidsrum fra 86,1 til 89,3 %. Det sidste falder nøjagtigt sammen med stemmeprocenten i landet som helhed. Påfaldende er det dog, at i de 3 opstillingskredse, hvor der er flest tyske stemmer, Løgumkloster-, Åbenrå- og Tønderkredsen, var valgdeltagelsen i 1966 hhv. kun 82,1, 84,8 og 85,4 %. Ved januarvalget i år var deltagelsen lavest i Augustenborgkredsen og højest i Røddingkredsen, men kun i disse to kredse er det samlede danske stemmetal højere end i 1966. Når derfor formanden for »Bund deutscher Nordschleswiger«, *Harro Marquardsen*, i regionalradioen den 29. januar hævder, at en del tysksindede har stemt på danske partier, har han utvivlsomt ret. Efter nogle beregninger, der kun kan blive skønsmæssige, kan antallet af disse anslås til 12–1500, mens i 1966 o. 6000 har stemt på danske partier.

Derimod ser det ud, som om de tyske stemmer i 1966 er blevet nogenlunde lige fordelt mellem de danske partier, dog med overvægt til socialdemokratiet og Det konservative Folkeparti. Fra hjemmetysk side er det blevet hævdet, at ca. 3000 tyske stemmer i 1966 er tilfaldet socialdemokratiet. Når man konstaterer, at partiet i hele landet har en gennemsnitlig tilbagegang på 9,6 %, men i Nordslesvig 16,8 %, kan det underbygge formodningen – selv om også noget kunne tydes derhen, at Det radikale Venstre hernede har erobret flere stemmer fra socialdemokratiet end i det øvrige land. De radikale er nemlig i landet som helhed gået frem med 110 %, men i Nordslesvig med 119 %. Fremgangen for de radikale i Løgumkloster- og Tønderkredsene er kun hhv. 99 og 104 % – hvilket kunne pege hen imod en del tyske stemmer til de radikale i 1966. Men Åbenråkredsen, der har det næsthøjeste antal tyske stemmer, trodser alle sandsynlighedsberegninger ved at opvise en radikal stemmefremgang på 133 % !

Venstre i Sønderjylland har en tilbagegang på 0,9 % og i landet som helhed 1,7 %. Her kan der næppe drages nogen slutning.

Det konservative Folkeparti har som landsgennemsnit en fremgang på 10,2 %, men i vor landsdel kun en fremgang på 2,2 %. Her er det tilladeligt at drage slutninger, især da Tønder- og Løgumklosterkredsene har en – ganske vist mikroskopisk – direkte konservativ tilbagegang.

Et andet interessant fænomen, som ganske vist ikke har noget som helst nationalpolitisk aspekt, er, at de to venstrepartier SF og VS, der i landet som helhed tilsammen har en tilbagegang på rundt 24 %, i Sønderjylland kun er gået tilbage med 13,6 %.

STEMMETALLENE

I byer og flækker	Danske stemmer			Tyske stemmer			
	1964	1966	1968	1964	i %	1968	i %
Åbenrå	7174	8411	8103	1040	12,7	763	8,6
Haderslev	10779	12200	11863	741	6,4	580	4,7
Sønderborg	11204	12888	12563	915	7,5	643	4,8
Tønder	3344	4118	3810	881	20,8	610	13,8
Højer	553	748	599	258	31,8	197	24,7
Løgumkloster	912	1094	1036	251	21,6	183	16,7
Christiansfeld	502	544	565	3	0,6	2	0,4
Augustenborg	1061	1773	1737	54	4,8	54	3,0
Nordborg	1412	1600	1541	58	4,8	31	1,9
<hr/>							
Tilsammen i byer og flækker	36841	43376	41717	4191	10,3%	3034	6,8%
Området uden for byer og flækker	74991	82294	82966	5083	6,3%	3805	4,8%
Hele Nord- slesvig	111832	125670	124683	9274	7,6%	6839	5,3%

TYSKE STEMMETAL FRA SOGNE MED STORE TYSKE
MINDRETAL

	1964		1968	
Bov	176	5,1 %	147	3,9 %
Hellevad	75	13,6 %	51	8,7 %
Burkal	365	30,6 %	299	23,7 %
Tinglev	425	29,5 %	373	24,8 %
Ravsted	197	29,2 %	153	23,1 %
Ubjerg	112	47,5 %	88	36,9 %
Bylderup	107	18,9 %	87	14,7 %
Højst	157	25,2 %	125	20,8 %
Nr. Løgum	196	26,2 %	147	18,9 %
Bedsted	47	10,4 %	23	4,5 %
Bjolderup	123	13,6 %	98	10,4 %
Ø. Løgum	68	7,4 %	44	4,4 %
Uge	114	30,0 %	95	27,3 %
Abild	110	20,4 %	81	11,8 %

Forholdet mellem de tyske stemmetal i byerne, hvor den direkte tilbagegang er 27,7 %, og landdistrikterne med en tilbagegang på 25,1 %, giver ikke anledning til kommentarer, men det kan have sin interesse at anskueliggøre udviklingen i nogle af de sogne, som normalt har den højeste tyske stemmeprocent. De ligger inden for den såkaldte »skæve« eller »truede firkant«, et begreb, som nu nærmest kun har historisk interesse.

Harro Marquardsen sagde i radioen den 29. 1., at han ikke i den danske presse havde bemærket noget tegn på triumf over det tyske nederlag. Dette ville heller ikke have tjent noget formål. Denne artikel har også kun som mål at forsøge en klarlæggelse af situationen, som den foreligger. Af ovenstående ses det, at mens før 7 sogne havde et tysk stemmetal på over 25 %, er der nu kun 2 tilbage, Uge og Ubjerg. For ikke mange år siden havde Ubjerg et solidt tysk flertal. Også tyskhedens højborg, Tinglev, tegner sig for en ret stor tilbagegang.

Det er naturligvis et indre anliggende for det tyske mindretal, om det vil deltage i folketingsvalg eller ikke. I Sydslesvig er der som bekendt delte meninger om opstilling til forbundsdagsvalg. Her kan der – foruden til de kommunale valg, som hjemmetyskerne naturligvis også deltager i – foretages stemmemønstring ved landdagsvalgene. Slesvigsk Partis valgresultat blev ikke den mønstring af tilhængere, som man vel fra ledende hold havde håbet på. En del er blevet hjemme på valgdagen, vel over 1000 vælgere, og et endnu større antal har ment at måtte tage stilling til de samfundsproblemer, der foreligger i herbergsstaten, og som de som danske statsborgere har følt medansvar overfor. Det ville være urigtig tale, om man ville anskue resultatet ved dette valg som et vidnesbyrd om svækkelse af tilhørsforholdet til tysk nationalitet og kultur.

Chr. Stenz

SAGT OG SKREVET

Museumsinspektør, dr. phil. Sigurd Schoubye kommenterer i Politiken 24. 1. 1968 den mulige opklaring af indbruddet på Tønder museum i foråret 1967:

Hvis jeg fik tyvekosterne tilbage fra tyveriet sidste forår, ville jeg være nødt til at søge de bevilgende myndigheder om 25.000 kr. for at kunne betale forsikringsselskabet tilbage. Det ville være skrækkeligt, for vi har ikke de penge mere.

Vi havde underforsikret vore samlinger og havde ærligt talt ikke krav på nogen erstatning af betydning, men pr. kulance gav forsikringsselskabet

os 25.000 kr. for det tab på 75.000 kr., vi led ved indbruddet. Pengene er ædt op af omkostninger til fotografering af samlingerne, stænger for vinduer og tyverianlæg, så vi har ikke flere penge tilbage.

På den anden side turde jeg dårligt nok begynde at købe Kellingehusentallerkener til samlingen. Meget af det er fup og efterligninger, og stykprisen er 1400–1500 kr. – vi mistede 23. En tinterrin som den forsvundne, får man ikke for under 6000–7000 kr., og rokokospejlene løber op i nogle tusinde stykket.

Da Tønder politi havde beslaglagt antikviteter, solgt i Tønder af den tysker, der sidder fængslet i Hamborg for museumstyverier i Giesen, var jeg tilkaldt som ekspert og konstaterede, at der var tale om forfalskninger – delvis! Og først siden erfarede jeg, at der var tale om tyvekoster fra et museum. Der vidste de heller ikke, at der var tale om falske ting.

Jeg tror ikke, at der er større chance for at finde vore antikviteter igen. Skal man søge efter dem, skal det være i Flensborgs og Hamborgs havnekvartaler, det kan man være sikker på. Tingene er opmagasineret som »varme«, og der vil formentlig gå et par år, før de dukker op til salg på det europæiske marked.

Bog anmeldelse

Minerva Mikrofilm A/S: Fortegnelse over danske aviser 1648–1967.

Enhver, der har arbejdet med danske aviser som led i en eller anden historisk undersøgelse, kender til de vanskeligheder, der er forbundet med udnyttelsen af den slags materiale. Jo nærmere vi kommer nutiden, des mere svulmer stoffet op. Overskueligheden er borte, benytteren formelig drukner i papirmasserne. Der findes rundt om på biblioteker og arkiver ganske vist nogle »avisregistraturer«, d.v.s. et hjælpemiddel i form af kartotekskort eller lignende, hvor de enkelte emner er registreret efter et bestemt stikordssystem. For det første findes disse avisregistraturer imidlertid kun til nogle enkelte af de toneangivende aviser – for de kongerigske for eksempel »Berlingske Tidende« og »Politiken«, for de sønderjyske »Hejmdal« – og man kan ikke

regne med at de dækker hele den periode, i hvilken den pågældende avis har set dagens lys. For det andet kan disse registraturer selvsagt ikke betragtes som udtømmende. De er og må i følge sagens natur være beheftet med inkonsekvenser og fejl i form af overspringelser af stof, som egentlig burde have været registreret, eller derved, at registraturteksterne undertiden er så kortfattede, at de er ubrugelige, når man er ude på at samle stof vedrørende et bestemt emne. Det er jo ikke meningen, at man skal gå til selve avisen for at finde ud af, hvad teksten i vedkommende registratur egentlig betyder! Undertegnede har tidligere været med til at registrere »Berlingske Tidende« fra 1. verdenskrigs tid – en interessant, men i virkeligheden håbløs opgave, for hvordan skal man sikre sig at få netop det med, den fremtidige benytter kan tænkes at være ude efter?

Alene det at få et overblik over bestanden af nulevende og ved døden afgåede danske aviser kan være vanskeligt nok. Oplysninger herom må ledes frem mange forskellige steder. Dette hovedproblem for en avisbenytter har Minerva Mikrofilm A/S sat sig for at løse ved nylig at udgive en 30 sider stor »Fortegnelse over danske aviser 1648–1967« og dertil, forståeligt nok, »med angivelse af de mikrofilmene«. Fortegnelsen er alfabetisk og delt op i flere afsnit, således »Færøerne«, »Grønland«, »Dansk Vestindien«, »Slesvig-Holsten« foruden hovedafsnittet på 26 sider, der ikke bærer nogen overskrift.

Hensigten er god nok, men i hvert fald hvad »Slesvig-Holsten« angår er opgaven mislykkedes totalt – også rent bortset fra afsnittets uheldige overskrift. Det virker allerede påfaldende, at Slesvig og Holsten tilsammen kun har én side til rådighed overfor Grønland, der har fået overladt henved tre! Det viser sig da også, at nogle af de slesvigske (sønderjyske) opræder i selve hovedafsnittet, hvad der upraktisk nok tvinger benytteren til at kigge efter to steder. Det forekommer i øvrigt besynderligt, når »Eckernförder Wochenblatt« opræder i afsnittet »Slesvig-Holsten«, »Eckernförder Zeitung« derimod i hovedfortegnelsen. Måske er det en udmærkelse at blive anført sidstnævnte sted; her står for eksempel »Dannevirke« i Haderslev 1838 ff., hvorimod »Lyna« (1797–1848), udgivet samme sted, er sat hen i den slesvig-holstenske skammekrog. Ud over svigtende systematik af denne art er registraturen over det sønderjyske avisstof præget af unøjagtighed og ren vilkårlighed. Eksempelvis er Frederik Fischers »Apenrader Wochenblatt« registreret (under: »Slesvig-Holsten«) som udkommet 1840. Bortset fra at 1839 er det korrekte årstal, er det fortegnelsens eneste direkte hentydning til Fischers redaktørvirksomhed, hvis man da ikke henregner oplysningen om Åbenråbladet »Freia« hertil, hvorom

meddeles at det udkom 1867–68! »Freia« havde imidlertid eksisteret siden 1849. Om Fischers »Kongelige privilegerede Ugeblad for Aabenraa« fra 1840 samt fortsættelsen 1841 ff.: »Apenrader Ugeblad« ser man ej et ord i fortegnelsen. Blandt de grelle undladelsessynder kan i øvrigt også nævnes fortielsen af Cornelius Petersens organer fra 1920'erne, »Folkets Selvstyre« og »Bondens Selvstyre«.

Man kan remse op, at »Flensborg Avis« forløber »Flensburger Anzeiger« ikke er nævnt, og at »Wochentliches Tondernsches Intelligenzblatt« heller ikke er med, osv. osv. Man kan hefte sig ved de mange forkerte årstal, og man kan endelig spørge, hvad det egentlig er, udgiverne har villet lave en fortegnelse over. I følge titelbladet er det »danske aviser«, men i fortegnelsens indledning tales der om dagblade (»fortegnelsen omfatter dagblade, medens flyveblade o. lign. ikke er medtaget«). Dagbladskriteriet som grundlag for en udvælgelse er imidlertid ikke fulgt i praksis (måske med undtagelse af »Kjøbenhavnsposten«, hvorom udtrykkelig oplyses, at det var et dagblad 1841–59, hvilket er forkert). Det liberale (nationalliberale) hovedorgan i København, »Fædrelandet«, angives således som udkommet fra 1835. Det begyndte imidlertid at udkomme allerede 1834, men blev – hvad man ikke får noget at vide om – først et dagblad efter Christian VIII's tronbestigelse 1839. Og så fremdeles.

Der må for det sønderjyske stofs vedkommende tages et kraftigt forbehold, når rigsbibliotekar Palle Birkelund i sit forord bruger udtrykket »fortjenstfuldt« om denne avisfortegnelse. Det fortjenstfulde skulle da ligge i, at den understreger behovet for en både let anvendelig og korrekt oversigt over den slesvigske presses historie som et udgangspunkt for en nøjere analyse af de sønderjyske aviser og tidsskrifters historie.

Hans Kargaard Thomsen.

Landbrug på Haderslev Amts Museum

Den pløjescene, som ses over disse linier, er indhugget i en klippeflade i Sverige, og er altså en af de mange helleristninger, vi kender fra bronzealderen. For disse bondesamfund var forårsplojningen en så vigtig ting, at den var omgivet af religiøse ceremonier, og derfor ses den på disse billedflader sammen med gudebilleder og religiøse tegn. Her i landet har man vel malet de samme billeder.

Sammen med meget andet findes billedet nu på den udstilling »Det ældste landbrug«, som indtil 20. februar vises på Haderslev Amts Museum. Det er en vandreudstilling, som er udgået fra Viborg Stiftsmuseum og i den kommende tid skal vises over hele landet.

Agerbruget er gammelt i Europa. Allerede 7000 år før Kr. f. findes der i det mellemste Østen landbrug med forædlede planter og tæmmede husdyr. Meget langsomt breder denne levevis sig nordpå, og først 4000 år senere når den vore egne. På udstillingen er det et enkelt kort, som viser denne udvikling og derefter fortælles, hvordan landbruget formede sig igennem oldtiden og langt op i historisk tid.

Kan man virkelig vise noget fra så fjerne tider? Ja, med store billeder af genstande og fra udgravninger, fra kirkernes kalkmalerier og fra moderne arbejdsforsøg med gamle redskaber får man besked om mange væsentlige ting, og hovedindtrykket er, at mange arbejdsformer, som endnu huskes inden for landbruget, havde rødder langt tilbage i tiden.

Først i de senere årtier er landbruget kommet ind i en periode med dybtgående strukturændringer, og derfor er det særlig interessant i dag at få en anskuelig fremstilling af baggrunden.

For museet er denne udstilling et nyt fremstød i dets bestræbelser for at fortælle, og selv om den med mere plads kunne være gjort mere levende, håber vi, at mange vil benytte sig af lejligheden.

H. N.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i
Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

A. Nielsen & Co. A/S
Nykøbing Falster

**Lolland - Falsters
Folketidende**
Stiftets største blad

Nykøbing F.

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største dagblad

Paul Thomsen
Krusaa

*Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekviperung*

A-S Faxe Kalkbrud

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Minerva 7500

Jordbrugskalk

90% kulsur kalk i varen, som den leveres, 100% passerer 3 mm sigte

**Besøg
landsdelens
museer**

Pindstrup Mosebrug
SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

**Graasten
Andelsslagteri**

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank ^{A/S}
GRAASTEN

^{1/2} Sønderjydsk Frøforsyning
Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

Restaurant Grænsen
C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals
BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

Sønderborg
GARN

ORBESEN

Stormagasin

HADERSLEV

DEN NORDSLESVIGSKE FOLKEBANK

AKTIESELSKAB

AABENRAA

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.

Redaktøernes adresser:

Viceskoleinspektør W. Christiansen,

Brorsonsvej 37, Tønder.

Viceskoleinspektør Chr. Stenz,

Tøndervej 173, Åbenrå.

Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen,

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.

Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE

Kursus begynder sept., nov., febr.

Korte sommerkursus.

Tlf. 4 33 25

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR

HADERSLEV

Ildrætshøjskolen i Sønderborg

Højskole med lederuddannelse i

gymnastik, boldspil, fri idræt og

svømning. 6 mdr. vinterskole for

mænd/kvinder fra 3/10-28/3.

3 mdr. sommerskole for kvinder

fra 3/5-28/7.

Tlf. (044) 2 18 48

Bent Brier.

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet

for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (045) 2 38 55

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM $\frac{1}{5}$ • VOJENS